

MACAR TÜRKOLJİSİ*

HUNGARIAN TURCOLOGY

Alev DURAN**

Geliş Tarihi/Received:30.04.2020

Kabul Tarihi/Accepted:03.06.2020

DURAN, Alev, (2020), "Macar Türkolojisi", Belgi Dergisi, C.2, S.20, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2020/II, ss. 2759-2773.

Öz

Türkoloji veya Türklük Bilimi, Türkler ve özellikle Türk dili, lehçeleri, edebiyatı, tarihi, sanatı ve arkeolojisiyle uğraşan bilim alanının aldığı isimdir. Türkoloji, Türk dili, edebiyat, tarih, din ve Türk toplumlarının maddi ve manevi kültürünü sistematik şekilde toplamak ve araştırmakla görevlidir. Türkler, tarihin en eski devirlerinden itibaren çok geniş coğrafyalara yayılmış ve etkileşim halinde oldukları halklar da kendi tarihlerini araştırırken Türklerin dilini, tarihini de araştırmak zorunyeti hissetmiş, bu faaliyetleri de Türkoloji olarak adlandırdığımız bu bilimin doğmasını sağlamıştır.

Türklerin Avrupa'da fetihlere başlaması, Avrupa'da Türkler hakkında yapılan çalışmaların artmasına yol açmıştır. 17. yüzyılda Osmanlı'nın Batı'daki genişlemesiyle, Türk varlığının doğrudan Avrupa'ya ulaşması ve Avrupa'nın iç meselelerine karışmaya başlaması ile mevcut ilgi katlanarak artmıştır. 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarındaki bu gelişmelerin neticesinde merakı cezbedilen Avrupa, Tercüman Okulları da açmaya başlamıştır. Türklerle iletişimi ve etkileşimi artan ülkeler Türkoloji çalışmalarını başlatmışlardır. Türklük bilimi, Türkiye ve Avrupa arasında çok sayıda etkili ve önemli bağlar kurmuştur. Tarih ve kültür bağları yüzyıllar öncesine dayanan Türkler ve Macarlar, Osmanlı Türkleri döneminde de bir buçuk yüzyıllık sürede birlikte yaşamış olmaktan kaynaklanan birçok kültürel değere sahiptir. 1867 uzlaşmasından sonra kültürel ve bilimsel hayatında önemli gelişmeler kaydeden Macaristan'da Türk yanlısı güçlü bir atmosferin doğmasına sebep olmuştur. İkili Monarşinin bu döneminde Macaristan'da filoloji ve tarih en çok gelişen ve çalışmaların yoğunlaştığı disiplinler olmuştur.

Türkleri yakından tanıyan, Avrupa'da Germenler ve Slavlar arasında sıkışmış olan, kökenlerini arayan Macarlar, kendi kimliklerini bulmak için bir arayışa girmişlerdir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Macarlar, nereden geldiklerini araştırdıkları bu çalışmalarla yönlerini doğuya çevirmişlerdir. Doğuya karşı ilginin arttığı bu dönem, Macaristan'da Turancılık akımının ve Türkoloji'nin doğmasına uygun zemini hazırlamıştır. Macar araştırmacı Sandor Körösi Csoma (1784-1842) Doğu dilleri eğitimi aldıktan sonra Asya seyahatlerine çıkmıştır. Buradaki çalışmaları ile Tibet dilinin ilk İngilizce gramer kitabını ve ilk İngilizce-Tibetçe sözlüğün de hazırlayıcısı olan Csoma, Macar şarkiyatçılığın babası sayılmaktadır. 19. yüzyılda Csoma'nın açtığı bu yolda çok sayıda Macar gezgin ve araştırmacı Doğu ülkelerine gitmişlerdir. Bu önemli isimlerden birisi Armin Vambéry olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya'ya gerçekleştirdiği bu seyahat onu Avrupa çapında büyük bir üne kavuştururken, dünyanın dikkatini de Türkoloji bilimine ve doğu araştırmalarına çekmiştir. Türklük Bilimi, bu çalışmaların ardından 19. yüzyıl sonlarında artık müstakil bir bilim dalı ve kürsü haline gelmiştir. Bundan sonraki yıllarda Türkoloji çalışmaları, birçok ülke ve Türkoloğun katkıları ile büyük bir hızla gelişmiştir. 1870 yılında Armin Vambéry'nin çabaları ile Budapeşte Üniversitesi'nde Türkoloji kürsüsü oluşturulmuş ve kürsünün ilk başkanı da Vambéry olmuştur. Macaristan Türkolojisine en büyük katkıyı yapan ve bilim dünyasının dikkatini çekerek kürsünün gelişmesini sağlayan Armin Vambéry'nin ardından, İgnac Kunos (1861- 1941) ve Gyula Nemeth (1890-1976) kürsüdeki faaliyetleri ile Macar Türkolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Tesadüfi olarak

* Bu çalışma, "Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı 1870-1945" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, alevduran@aydin.edu.tr, alvdrn@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0003-0995-8090>)

kurulmayan Macaristan Türkoloji Kürsüsü, başarılı Macar Türkologların Asya seyahatleri, yaptıkları araştırmalar ve sözlük çalışmaları ile kendilerinden sonra gelecek Türkologlara da önemli bir yol gösterici konumunda olmuştur.

Bu çalışmamızda, Türkoloji dünyasında bir öncü niteliğindeki Modern anlamda dünyada 1870 yılında sistemli olarak Türkoloji çalışmalarının başladığı yer olan Macaristan Türkoloji kürsüsü incelenmiştir. 1870'ten itibaren ele alınan kürsünün ilk faaliyetleri yanı sıra öncü Türkologlara da yer verilerek Türklük bilimine katkılarından bahsedilmiştir. Çalışmanın gerçekleşmesinde, öncelikle Macar arşivlerinden yararlanılmış, ek olarak diğer kaynaklar da irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Macaristan, Macar, Türkoloji, Türklük Bilimi, Türkolog.*

Abstract

Turkology or Turkish Science is the name of the field of science that deals with Turks and especially Turkish language, dialects, literature, history, art and archaeology. Turkology is in charge of systematically collecting and researching the Turkish language, literature, history, religion and the material and spiritual culture of Turkish societies. Since the earliest times of history, the Turks have spread to very wide geographies and while the peoples they interact with felt the necessity to explore the language and history of the Turks, and these activities have led to the birth of this science, which we call Turkology.

The fact that the Turks started conquests in Europe caused an increase in the studies on Turks in Europe. With the expansion of the Ottoman Empire in the 17th century, the current interest grew exponentially as the Turkish presence directly reached Europe and began to interfere with Europe's internal affairs. As a result of these developments at the end of the 16th century and the beginning of the 17th century, Europe started to open Translation Schools. Countries with increased communication and interaction with the Turks have started Turkology studies. Turkology has established many effective and important ties between Turkey and Europe. The Turks and the Hungarians, whose history and cultural ties date back centuries, have many common cultural values as a result of living together for one and a half century in the age of Ottoman Turks. After the 1867 reconciliation, which made significant improvements in its cultural and scientific life, it led to the emergence of a strong pro-Turkish atmosphere in Hungary. In this period of the Bilateral Monarchy, philology and history were the most developed disciplines in Hungary.

Hungarians who know the Turks closely, who are stuck between the Germanic and Slavs in Europe, seeking their origins, have searched for their own identity. Especially since the second half of the 19th century, Hungarians turned their orientation to the east with these studies where they investigated where they came from. This period, when the interest towards the east has increased, has prepared the ground suitable for the birth of Turanism and Turkology in Hungary. Hungarian researcher Sandor Körösi Csoma (1784-1842) went on Asian travels after studying Eastern languages. Csoma, who is also the author of the first English grammar book of the Tibetan language and the first English-Tibetan dictionary, is considered to be the father of Hungarian orientalism. Many Hungarian travelers and researchers have gone to Eastern countries on this path opened by Csoma in the 19th century. One of these important names was Armin Vambery. This trip to Central Asia in the second half of the 19th century has brought him a great reputation throughout Europe, and has attracted the attention of the world to Turkology and eastern research. After the studies, Turkish Science became a free standing branch and a tribune in the late 19th century. In the following years, Turkology studies have developed rapidly with the contributions of many countries and Turkologists. In 1870, with the efforts of Armin Vambery, a Turkology chair was created at the University of Budapest, and Vambery became the first chair of the chair. Following Armin Vambery, who made the biggest contribution to Hungarian Turkology and attracted the attention of the scientific world, Ignacz Kunos (1861-1941) and Gyula Nemeth (1890-1976) contributed to the development of Hungarian Turkology with their activities. The Hungarian Turkology Chair, which was not founded by chance, was also an important guide for the Turkologists who came after them, with the travels to Asia, researches and dictionary studies of the successful Hungarian Turkologists.

In this study, the Hungarian Turkology Chair, the place where the Turkology studies started systematically in the world in 1870 in the Modern sense, which is a pioneer in the world of Turkology, has been examined. In addition to the first activities of the podium, which has been handled since 1870, pioneering Turkologists have been mentioned and their contributions to the science of Turkishness have been mentioned. In the realization of the study, primarily the Hungarian archives

were used, and other sources were also examined.

Keywords: *Hungary, Hungarian, Turcology, Turkishness Science, Turcologist.*

GİRİŞ

Türkler, anayurtları olan Orta Asya'da ve göç ettikleri her coğrafyada birçok devlet kurarak çeşitli kavimlerle etkileşim halinde olmuşlardır. Türk devletlerinin ve topluluklarının bu kadar geniş coğrafyalar üzerinde etki bırakmaları nedeniyle, birçok devlet tarihini, kültürünü, dilini ve edebiyatını araştırırken, kendini tanımlayabilmek için etkileşim halinde olduğu Türk dilini ve kültürünü de bilme ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Türkler ile tarihte ilişki kuran milletler, sadece Türklere ve Türk diliyle ilgili bilgi veren kaynakları araştırmak ve irdelemekle kalmamış aynı zamanda farklı dillerde yazılmış eski dönemlerden kalma eserleri de derleyip, bu bilgileri değerlendirmişlerdir. Bu çalışmalarda *Türklük Bilimi* olarak adlandırdığımız *Türkoloji*'nin doğmasını sağlamıştır. Türkoloji¹, Türkler ve özellikle Türk dili, lehçeleri, edebiyatı, tarihi, sanatı ve arkeolojisiyle uğraşan bilim alanının aldığı isimdir. Sözü edilen bu alan, Türk dilinin, edebiyat, tarih, din ve Türk toplumlarının maddi ve manevi kültürünü sistematik şekilde toplar ve araştırır.² Ayrıca Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk folkloru ve Türk sanatı, Türk yaşayış tarzı gibi konular, Türklük biliminin ilgilendiği konular arasına girmektedir.

Bu bilim dalının tarihi, Avrupa'da 14. yüzyıla kadar dayanmakta olup, 19. yüzyıla gelindiğinde artık müstakil bir bilim dalı ve kürsü haline gelmiştir. Türkolojinin de yükseldiği çağ, aynı zamanda Türk millî kimliğinin de geliştiği XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarına denk gelmektedir.³ Avrupa'daki Türkoloji araştırmaları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkcülük hareketinin ve Türkcü tarih görüşünün oluşumu üzerinde önemli etkilerde bulunmuş, Türkologların eserleri aynı yüzyılın sonlarında Türk aydınlarını yoğun şekilde etkilemiştir.⁴

Dünyanın geniş bir coğrafyasına yayılan ve tarih olarak da derin bir geçmişe sahip olan Türk halkı gibi Türkoloji de bu geniş ve farklı coğrafyalarda, hatta zaman zaman kendi coğrafyasının dışında farklı biçimlerde değerlendirilmiştir. Türkolojinin bir bilim dalı olarak sistemli şekilde ilk ortaya çıktığı yer ise Macar coğrafyası olmuştur.

1. MACARİSTAN'DA TÜRKOLOJİ KÜRSÜSÜNÜN KURULMASI

"...Türkiye'de Türkoloji yoktu ama o dönemde Macaristan'da Türkoloji vardı. Çünkü Macaristan, eski tarihinin Türklerle teması olduğunu biliyordu. Bu durum vesikalarda da mevcuttu. İki yüz senedir biliniyordu. Bizans kaynaklarında Macarların aslı Türkler olarak geçiyordu. 1875'ten beri Macaristan'da Türkoloji çalışmaları yapılıyor, yani Türk dilleri biliniyordu.... Macarlar, Hıristiyanlığı Türklere karşı ve putperestlere karşı korudukları için bununla övünmelerine rağmen Batıdan büyük bir darbe yediler.

1 "Türk'ün tarihi, dili, etnografisi, antropolojisi kısaca her yönüyle ilmi bir suretle uğraşır. Milli şuur kendini tanımakla uyanır. Bundan dolayı Türkoloji araştırmaları milli şuur uyardırmak, kendini tanımak için en başta gelen ilimdir". Hüseyin Namık Orkun, *Türkcülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Ankara 1977, s. 30.

2 Mustafa İsen, *Balkan Türkoloji Tarihçesi Ve Balkan Türkologları*, (Ed. Selçuk Kırbaç), TC. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 21-33.

3 Mustafa Öner, "Türk Dünyası ve Türkoloji", *Aydın Türklük Dergisi*, Sayı 1, İstanbul 2015, s. 88.

4 Mustafa Oral, "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2004, s.112.

*Macaristan kendini yalnız hissetti. Bunun üzerine Türk âlemine sarıldı. O zaman Turancılık hareketi çıkmıştı. Macarlar, Batının kendilerini yalnız bırakması üzerine Türk âlemine sarıldı. İslam âlemine ve Hıristiyanların mukabili olan dünyaya karşı "Biz Hıristiyan dünyasını müdafaa ettik onun karşılığını görmedik" gibi bir düşünce içinde yalnızlığa düştüler. Bundan dolayı Turancılık kuvvetlendi."*⁵

Macarlar 896 yılında bugünkü topraklarına gelip (*A honfoglalás*) yerleşmişler⁶ fakat Avrupa'nın ortasında yerleştikleri bu yurtlarında, bazen yalnızlık hissine kapılarak kendi tarihlerini, köklerinin nereden geldiklerini, hangi milletlerle akraba olduklarını araştırma ihtiyacı duymuşlardır. Bu araştırmalar neticesinde de "*Türkoloji*" ya da "*Türklük Bilimi*" adı verilen bilim dalının doğmasını ve Macaristan topraklarında gelişmesini sağlamıştır.⁷

Macarlar, etnik kökenlerini, kültürlerini ve dillerini incelerken, Türkoloji çalışmalarına büyük önem vermişlerdir.⁸ Türkoloji, Macaristan'da ulusal bir bilim kabul edildiği için bu kapsamdaki çalışmalar çok zengin ve güçlü bir geleneğe sahiptir.⁹ Macaristan'da Türkoloji, eski ve bugünkü Türk dillerini konuşan halklarla meşgul olan toplum bilimidir ve bu halkların dilini, kültürünü, edebiyatını, halk şiirini, folklorunu, dinlerini, müziğini, toplum ve ekonomi tarihini, kültür ve sanat tarihiyle arkeolojisini Türk dil kaynaklarına dayanarak araştıran bilim dallarının bütünüdür.¹⁰

5. yüzyılın ortalarından sonra başlayan çeşitli Türk kavimleri ile Macarlar arasında geçen bu dönem Macar kültüründe, efsanelerinde, masallarında, eski kültürlerinde ve dillerinde derin bir iz bırakmıştır.¹¹ Batılı eserlerde Macarlardan öncelikle *Türk* olarak bahsetmesi¹² ve Macar tarihinde bir Hun-Macar akrabalığı efsanesi bulunması, özellikle 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başı romantik milliyetçilerinde (hem Macaristan'da, hem de Türkiye'de) Türklerle Macarların akraba oldukları inanışını doğurmuştur.¹³ Ünlü Macar bilim insanlarına göre Türk- Macar ilişkisi, Németh'e göre "*akrabalık benzeri bir kadim ilişki*" ve István Zichy'nin ifadesiyle de Macarlar önceleri bir Türk kavmi iken, ilerleyen vakitlerde Fin-Ugor kavimleri içerisinde dil değiştirmiştir.¹⁴ Laszlo Rásonyi'ye göre ise "*Tuna Bulgarlarını, tarihlerinin başlangıcında ve İslavlaşmadan önce ne hakla Türk kavimleri arasında sayıyorsa, Macar'ları da aynı hakla Türklerle akraba olarak mütalâa ediyoruz. Hatta daha büyük hakla, zira Macar'ların esas nüvesini Türk'lerle birlikte yabancı İslav değil, belki Türk'lerle en eski çağlardan beri bağı olan Fin-Ugor'lar teşkil eder. Daha basit bir ifade ile Türkler Macar'ların babası Fin-Ugorlar ise anasıdır.*"¹⁵

5 Yücel Namal, "Prof. Dr. M. Şerif Başta'la Söyleşi", *Tarih Okulu*, Sayı IX, Ocak-Nisan 2011, s. 225-227.

6 Macarların, "*A honfoglalás*" olarak kullandıkları tabir ya da Türkçe anlamı ile "*Yurt Tutuş*" MS 895/896 yılında Macarların anayurtları olarak adlandırdıkları Karpas Havzasına Tisza Nehri boylarına gelerek yerleşmeleridir. Bkz: "*A Honfoglalás*", *Arcanum Digitalis Tudománytár (ADT)*, (20.03.2020); Kálmán Nagy, "A 895. Évi Magyar Honfoglalás", *sulinet.hu*. (21.03.2020).

7 Ali Engin Oba, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s. 129; Pınar Yiğit Türker, *Macaristan'da Türkoloji Çalışmalarına Genel Bir Bakış: Türkoloji'nin Gelişimi ve Macar Türkologlar*", *Türk Tarihine Dair Yazılar*, Ed. Alparslan Demir, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 745, 746.

8 Géza Dávid, "A Magyarországi Turkológia", *Magyar Szemle, ÚjFolyam* XXIX. 1-2. Szám.

9 Gyula Németh, *Attila ve Hunlar*, Çev. Şerif Başta, AÜDTCF Yayınları, Ankara 1982, s. 8.

10 Mária T. Nyiri, "Macaristan'da Türkoloji Tarihi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 139, Ağustos-2002, s. 201.

11 İsmail Doğan, "Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 2, Ankara 2007, s. 4, 5.

12 Doğan, agm, s. 4,5; István Vásáry, "Osmanlı Öncesi Macar-Türk İlişkilerine Dair ", *Ölümünün 100. Yılında Ármin Vámbéry Anma Toplantısı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 6-7 Eylül 2013, s. 146.

13 Doğan, agm, s. 4, 5.

14 Doğan, agm, s. 4,5.

15 Doğan, agm, s. 4,5; LászlóRásonyi, *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1983, s. 6; LászlóRásony, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1993, s. 118.

19. yüzyılın ikinci yarısı Macaristan'da kültürel ve bilimsel çalışmalarının altın dönemi olmuştur. Bu dönemde çok güçlü bir Türk yanlısı politika izlenmiştir.¹⁶ Habsburglar döneminde Macarlar üzerinde güçlü bir asimilasyon politikası izlenmesi bu durumun nedenlerinden biri olmuştur. Habsburg etkisindeki bu dönemde, Macaristan'a Macarca bilmeyen memurlar atanmış, Macar asilzadeleri yok edilmeye başlatılmış, Macarlara kendi ordularında kısıtlayıcı görevler verilmiş, Macar ordusunun komuta dili Almanca yapılmış, Macar sanayisinin gelişmemesi için her türlü yaptırım uygulanmış¹⁷, dillerini ve kültürlerini unutturmaya yönelik bir tutum sergilenmiştir. Macaristan'da resmi dil Latince iken, Habsburglar döneminde ise yavaş yavaş Latince yerine Almanca kabul ettirilmeye çalışılmıştır. Habsburg dönemi Macaristan'da siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda değişimlere zorlanan bir dönemi oluşturmuştur.¹⁸ Ancak Macaristan'daki Türk hâkimiyeti döneminde Macar milliyetçiliğine asla dokunulmamıştır. Macaristan Türk hâkimiyeti döneminde ikiye ayrılmıştır. Transilvanya tarafında Türk himayesi altında olan bölgede ilk defa resmi dil olarak Macarca kullanılmış Macar kültürü altın çağını yaşamış, o zaman Almanya denilen Avusturya'ya ait olan kısımda ise Macarları Almanlaştırma politikası uygulanmış ve orada yaşayan Macarlar çok uzun zaman milliyetlerinden uzak tutulmuşlardır.¹⁹

Macarlar ve Türkler arasındaki ortak coğrafi bölgelerde başlayan ilişkiler, daha sonra Türklerin 16. yüzyılda Macaristan'a gelmesiyle uzun süren bir birlik halinde süregelmiştir.²⁰ Bu süreç Macar milletinin kültürüne büyük etki yapmıştır.²¹ 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde 1867 Uzlaşması'ndan sonra Macaristan'da Türk tarihi ve Türk diliyle ilgili çalışmalar hız kazanmış ve İkili monarşi döneminde kültürel ve bilimsel olarak büyük bir atılım yapan Macarlarda Türk yanlısı popüler bir atmosfer oluşmuştur.²² Macarcadaki Türkçe ödünç ve alıntı kelimeler²³ nedeniyle Macar dil bilgileri başlangıçtan itibaren Türk dil ve diyalektleriyle uğraşma ihtiyacı duymuştur. Macarların Osmanlı hâkimiyetine girmesi Türklerle ve Türk diliyle olan uğraşlarını daha da arttırmıştır. Türklerin hâkimiyeti öncesinde Macar diline pek çok alıntı ve ödünç kelime geçmiş asıl katkı bu dönemde gerçekleşmiştir.²⁴ Bu sözcükler, Macar boyların Türk göçebe kültürünü tanıyıp aldığına Macarcaya girmiştir. Türkçe kökenli öğeler, daha sonra Macarların içinde eriyen Türklerin

16 Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkileri*, İskenderiye Yayınları, İstanbul 2009, s. 124.

17 Burcu Sunar- Serap Yolcu; "Orta Avrupa'da Yalnız Bir Asyatik Devlet: Macaristan (1848-1943)", *Macar Kardeşler*, Doğu Kitabevi, İstanbul, s. 153.

18 Naciye Güngörmüş, *Macaristan'da Değişim ve Demokrasiye Geçiş (1989- 2009)*, Köksav Yayınları, Ankara 2010, s. 45-49.

19 Reşit Saffet, *Türklük ve Türkcülük İzleri*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı, Ankara 1930, s. 23.

20 István Zimonyi, "Macaristan'daki Türkoloji Çalışmaları", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 8, Sayı 43, Ocak Şubat 2002, s. 48.

21 Melek Çolak, "Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve "Ugor-Türk Savaşı", *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Aralık 2011, Muğla, s. 528; Doğan, agm, s. 4, 5.

22 Gábor, Ágoston, "Siyaset ve Histografi: Macaristan'da Türk ve Balkan Çalışmalarının Gelişimi ve İstanbul'daki Macar Araştırma Enstitüsü", (Çev. Bülent Keneş), *Türkler*, Cilt. 15, Ankara 2002, s. 95.

23 András Róna-Tas'ın eserine göre *Macarcanın en eski Türkçeden alıntı kelimeleri Çuvaşçaya yakın olduğunu göstermektedir. Bu kelimelerin Macarcada ortaya çıkması uzun süre beraber yaşadıklarını gösterir. Kelimelerin alıntıları 5. yüzyılda başlamış olabilir. Alıntı kelimelerin sayısı göç zamanlarında daha da artıyordu çünkü o zamanlar Macarlara Türk halkları da katılıyorlardı. Hatta Karpat Havzasına geldiklerinde Macarlar Türkçe konuşan milletler bulmuştu. Macarların yerleşmesinden sonra Doğudan sürekli Türk halklar geliyordu (Oğuzlar, Peçenekler, Kumanlar) ama bunlar artık Çuvaşçaya yakın değillerdi. Osmanlıların gelişi yeni bir durum oluşturdu. Osmanlıcadan alınan kelimeler eski kelimelerden çok daha farklıydı. Daha geniş bilgi için: András Róna-Tas, *A Magyarok Korai Története (Tanulmányok)*, Magyar Östörténeti Könyvtár, Szeged, 1995, s. 273, 274.*

24 Detaylı bilgi için bkz: ZsuzsaKakuk, "Osmanlıcadan Macarcaya Geçmiş olan Kelimeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 16, 1969, s. 65-80.

aldığı Macar dilinin parçalarıdır.²⁵ Bu sebeple Macarcadaki eski Türkçe (Bulgarca, Hazarca, Peçenekçe, Kumanca) kalıntılarının sayısı Osmanlı unsurlarıyla bir kat daha artmıştır.²⁶ Bu dönemde Türkçe dil kılavuzları hazırlanmış, Macar dili ile Türkçe arasındaki benzerlikler ilk kez ortaya çıkartılmıştır.²⁷ Macarların Türk halkını yakından tanıma fırsatını bulmaları ve aradaki dostluğu pekiştirmek düşüncesi pek çok Macar gezginin Türkiye'ye gelmesine neden olmuştur. Türk halkının hayatını anlatan seyahat notları birbiri arkasına çıkmaya başlamıştır. 19. Yüzyıl ve sonrasına ait bu seyahat notlarının hemen hepsinde İstanbul'un güzelliğinden ve İstanbul'daki hayattan bahsedilmiştir.²⁸

Türklerle ve Türk diliyle ilgili çalışmaların bağımsız bir ekol olarak ortaya çıkışı Macar tarihinin yenileşme ve millileşme dönemine rastlamaktadır.²⁹ Osmanlı hâkimiyeti dönemi ile ilgili Türkçe yazılmış tarihî kaynakları Viyanalı arşivci Antal Gévay, 1837-38 yılları arasında Latince, Almanca, Macarca ve Türkçe olarak yayınlamıştır. Gévay, ayrıca Budin Paşalarının eşi bulunmayan *Biyografi Sözlüğü* adlı eserini de 1841'de yayımlamıştır.³⁰ 19. yüzyılda Avrupa'da Türk kültürüne, Türk diline ve Türk tarihine ilişkin zengin araştırmalar durmaktadır. Özellikle Macarlar, 19. yüzyılın ikinci yarısında Türklerle ilgili araştırmalarını arttırmıştır.³¹ Antal Gévay'ın yanında Elek Fenyes ve ünlü Macar bilim adamı János Repiczky, Türk tarihinin ve özellikle Macar tarihindeki Türk hâkimiyeti devriyle ilgili çalışmaların temellerini atmıştır.

Macaristan'da Türklerin hâkimiyet devrinde Türk vesikalarının ve Türk kaynaklarının açıklanması, bu bilim adamlarının çalışmaları sayesinde ortaya çıkarılmıştır. Birkaç yıl sonra ise Áron Szilády ve Antal Velics bu çalışmaları devam ettirmiş, bununla birlikte Kalman Thaly, Macarların özgürlük mücadelesinin ardından, Macar mültecilerinin Osmanlıdaki anılarını ve onlardan kalanları inceleyerek araştırmıştır.³²

2. KÜRSÜNÜN ÇALIŞMALARI

Macarların kökenlerini arama ihtiyacı doğrultusunda Budapeşte Üniversitesi'nde Doğu dilleri öğretimi, ilk kez 1846'da başlamıştır. Budapeşte'de kurumsal anlamda 1846'da başlayan Doğu dilleri öğretimi ancak 1870 yılından sonra sistemli şekilde yürütülmeye başlanmıştır.³³ 19. yüzyılın ilk dönemlerinde Türklüğe ilginin artmasıyla 1851 yılında János Repiczky Doğu dilleri öğretim üyesi olarak Türk Dili ve Edebiyatı derslerini vermeye başlamıştır.³⁴ Türkçenin yanında Arapça ve Farsça dersleri de veren Repiczky, ayrıca *Türk Grameri* adında bir eser de ortaya koymuştur.³⁵ Bu gelişmeler sonrasında Macar bilim adamlarının Türk tarihi ve Türk diliyle ilgili olan merak ve çalışmaları daha da hızlanmış ve dünya Türkoloji çalışmalarının da dikkatini buraya çekmişlerdir.

25 Klára Sándor, "Ármin Vámbéry ve Türkçeden Macarcaya Dil Değiştirme", Ölümünün 100. Yılında Ármin Vámbéry Anma Toplantısı Bildirileri Ankara 6- 7 Eylül, Türk Dil Kurumu, Ankara 2017, s. 110.

26 Hasan Eren, *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, TDK Yayınları, Ankara 1998, s. 37.

27 Çolak, agm, "Türk-Macar ilişkileri Çerçevesinde...", s. 528.

28 György Hazai, *Tarih Boyunca Macar Türk Bağları*, Budapeşte 1963, s.24.

29 György Hazai, "Macaristan'da Türkoloji", *Türk Dili*, Sayı 461, Mayıs 1990, s. 203.

30 Nyiri, agm, s. 202.

31 György Hazai, "A Turkológia Hosszú 20. Évszázadának Mérége", *Keletkutató*, Ősz-2011, Budapest, s.110.

32 Hazai, age, s. 26.

33 Tóth Ágnes, *Magyar Lendkerekek az Új Törökország Gépezetében, Avagy Gazdasági és Kulturális Együttműködés Törökország és Magyarországi Között az Atatürki Aranykorlödöszakában*, Grotius E-Könyvtár, Budapest-2009, s. 42.

34 Nyiri, agm, s. 203.

35 Eren, age, s. 3.

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı araştırmalarının yanında dil araştırmalarında da büyük bir canlılık yaşanmıştır. Ármín Vâmbéry, József Budenz, Bernát Munkácsi, Géza Kuun, Gábor Bálint, Ignáz Kunós, Pál Hunfalvy, Gyula Meszaros, József Thúry gibi Macar bilim adamları bu alanda dünyada ses getiren araştırmaları gerçekleştirmişler ve o sıralarda en çok Macar dilinin Türk dilleriyle olan ilişkisini ortaya çıkarmaya yoğunlaşmışlardır.

Türk tarihi ve Türk diliyle ilgili çalışmaların artması; Türk tarihi, kültürü ve dilinin araştırılmasının Avrupa milletlerinin içerisinde Türklükle yoğrulmuş olan Macarlarda, Macarların kendi milli kültürlerinin ortaya çıkartılmasında gerekli olduğunun düşünülmesine yol açmıştır. Repiczky'nin genç yaşta ölmesinin ardından 1865'te Budapeşte Üniversitesi'nde Ármín Vâmbéry Türk dilinin araştırılması ve öğretilmesi konusunda görevlendirilmiş, Macar Üniversitesinde Türk Dili ve Türk Tarihi araştırmaları bakımından özel bir bölüm açılmıştır.

Türkoloji Kürsüsü'nün başına Ármín Vâmbéry³⁶ geçmiş ve günümüzde dahi önemini koruyan pek çok değerli araştırmaya imza atmıştır. Vâmbéry'nin yaygınlaşan ünü ve yapmış olduğu çalışmalar Türk aydınlarının da dikkatini Macaristan'daki Türkoloji çalışmalarına çevirmesine neden olmuştur.³⁷ Bu gelişmelere bakıldığında Türkoloji'nin ilk kez Macaristan'da sistemli bir disiplin olarak kurulmasının tesadüfî olmadığı sonucu çıkartılabilir.³⁸ 1870 senesinde Türkoloji'nin Macaristan'da ilk olarak sistemli bir şekilde ortaya çıkması ile Macar bilim adamları birbiri ardına milletlerarası ilim enstitülerinin bu alandaki çalışmalarına katılmaya başlamıştır.³⁹ Türklerle olan akrabalık tezinin getirdiği düşünceler Türkolojiye ivme kazandırmıştır. Lewis'e göre Türkoloji, Macaristan'da özellikle işlenmiştir, çünkü Macaristan'da Türkoloji çalışmaları Macarların, Panslavizm tehlikesine karşı Türk desteğini sağlama arzusundan güç almıştır.⁴⁰ Ármín Vâmbéry'nin Macar ve Türk dili alanındaki araştırmaları ve çalışmaları Macaristan ve pek çok ülkede dikkatle izlenmiştir. Vâmbéry, ortaya koymuş olduğu değerli çalışmaların yanında Macaristan'da Türkoloji'ye hizmet veren birçok Türkolog da yetiştirmiştir.⁴¹

19. yüzyılın ikinci yarısında yükselişe geçen Macar Türkoloji çalışmaları kaynaklardan da yararlanarak kısa bir sürede geniş bir etki alanına sahip olmuştur. Türklük bilimi çalışmaları, 19. yüzyılın sonları ve bir sonraki yüzyılın başında çalışmalara yeni alanlar eklenerek açık, özel ve zengin bir araştırma programına sahip bir bilim dalı haline gelmiştir.⁴² Macaristan'daki bu çalışmalar genel olarak üç alanda yoğunlaşmıştır:

1) Avrasya bozkırlarında ve özellikle Batı bölgelerinde Ortaçağ Türk halklarının tarihi.

36 Macaristan ve Batı Avrupa'da Türkoloji'nin kurucusu olarak bilinen Ármín Vâmbéry, 19 Mart 1832'de Budapeşte'nin kuzey batısında bulunan ve bugün Slovakya arazisi içine kalan Dunaszerdahely'de doğmuştur. David Mandler, "Arminius Vambéry", *Shofar: An Interdisciplinary Journal Of Jewish Studies*, Volume 25, Number 3, Spring 2007, s. 1, 2.

37 Macar ilimler akademisinde Vâmbéry adına bir çevrimiçi koleksiyon oluşturulmuştur. Hayatı, gezileri, görevleri olarak gruplara ayrılmıştır. Şarkiyat kütüphanesinde kendisine ait kitaplar yer alırken bunun yanında Macar coğrafya müzesi ve Viyana kütüphanelerinde de kendisine ait kaynaklar saklanmaktadır. Magyar Tudományos Akadémia'da (MTA) (Macar Bilimler Akademisi) el yazmaları bölümünde ise kendisinin el yazması notları, yazışmaları ve kayıtları yer almaktadır. *Az Élete, MTA*, <http://vambery.mtak.hu/hu/01.htm> (20.03.2020); Muslihiddin Karakurd, "Türklerin Dostları: Ármín Vâmbéry (19.III.1832-15.IX.1913)", *Türk Kültürü*, S. 88, Yıl: 1970, s. 276-277.

38 Edit Tasnádi, "Budapeşte Üniversitesi'nde Türkoloji 125 Yıllık" *Türk Kültürü*, Yıl. XXXIV, Sayı 400, Ankara 1996, s. 54.

39 Hazai, *age*, s. 26.

40 Melek Çolak, "19. Yüzyıl Sonu- 20. Yüzyıl Başlarında Türk- Macar Yakınlaşması", *Toplumsal Tarih*, Sayı 89, Mayıs 2001, s. 6.

41 Mihály Dobrovits, "Vâmbéryval 2000-ben", *2000 Folyóirat*, 1999/3, s. 49-52.

42 Hazai, "Macaristan'da...", s. 206.

2) 15-17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tarihi. Bu dönem, Macar tarihinin bir parçası olarak görülmektedir.

3) Türk-Macar ilişkilerinin izleri Macar dilinde yoğun şekilde görüldüğünden Macaristan'da Türkoloji çalışmalarının temelini oluşturan dil tarihi araştırmaları.⁴³

Dávid Géza, Türkoloji Kürsüsü'nün kuruluşunun 125. Yıl dönümü münasebeti ile Macaristan'da kürsünün geçmişine değinerek ana hatları ile genel olarak bilgilendirdiği *Keletkutató (Doğu Araştırmaları)* dergisinde kaleme aldığı yazıda Türkoloji'nin önemini şu sözlerle ifade etmiştir: "Bizim için Türklüğün tarihinin, dilinin, kültürünün ve folklorunun araştırılması, aynı zamanda olmaksızın Macarlığın oluşumunu anlayamayacağımız son önemli evre, yurt tutacağı ve 14-17. yüzyıl tarihi, ilgi çeken şeylerdir."⁴⁴

3. MACAR TÜRKOLJİ KÜRSÜSÜNÜN ÖNCÜ TÜRKOLOGLARI

Türkoloji'nin kurulması ile hız kazanan çalışmalar sırasında özellikle Macarca ile Türkçenin akrabalığı konusundaki ikilem, Macar Türkologları ve dil bilimcileri uzun zaman meşgul etmiştir.⁴⁵GyulaNémeth, 1918 senesinde kaleme aldığı "Akademimiz ve Doğu Filolojisi" başlıklı eserinde Macar Türkoloji'sini iki gruba ayırmaktadır:

"Birincisi, Fin-Ugor araştırmaları zemininden kaynaklanmaktadır ve Türk filolojisinin sorunlarıyla ikinci dereceden meşgul olmuşlardır. Bu ekolün kurucuları Pál Hunfalvy ile József Budenz'dir. Bu ikilinin çalışmalarını daha sonra Bernát Munkácsi devam ettirmiştir. İkinci grubun temsilcileri ise Macar dili ve eski çağ tarihi temeline dayanmaktaydı, fakat çalışmalarının büyük bir kısmını Doğu Filolojisi alanında yürütmüşlerdir. Bu ekolünde en büyük temsilcisi Ármin Vámbéry olmuştur. Ármin Vámbéry, Macar diliyle Türk dilinin akraba oldukları görüşünü savunmaktaydı. 1870'te Budapeşte Üniversitesi'nin Altay Dili Kürsüsü'nün öğretim üyesi olan József Budenz, "Macar ve Türk-Tatar Sözcük Uyumları" hakkında yazdığı makede, Türk- Macar yanlısı olan Ármin Vámbéry'i eleştirmiştir."⁴⁶

Macar Türkoloji'sinin bilimsel anlamda büyük bir adım attığı XIX. yüzyılın sonlarında özellikle 1870 ve 1880'li yıllarda benzersiz bir tartışma ortaya çıkmıştır. Macarcanın kökeni üzerine başlıca iki tezin tarihsel karpışması bu dönemde siyasi gelişmelere de neden olan bir tartışma başlatmıştır.⁴⁷1860'lı yıllardan itibaren Macaristan'da dil akrabalığı veya etnik akrabalık tezini savunan tarihçilerin bir kısmı şiddetle Macarların etnik bakımından Fin- Ugor kavimleri ve dilleri ile akrabalığını bağdaştırmaya çalışırken, diğer tarafın bunun aksini iddia ederek Macarlar'ın Asya kökenli olduklarını ve dillerinin de dolayısıyla Türk dilleri ile akraba olduğunu savunmuştur.⁴⁸

Ármin Vámbéry'nin başını çektiği bir grup bilim adamı Macarların Türk kökenli olduklarını ileri sürerken, József Budenz'in başını çektiği diğer grup ise Macarların Fin-Ugor kökenli olduklarını savunmuşlardır.⁴⁹ Bu tartışma bilimsel çevreleri ve halkı etkisine almış

43 Zimonyi, agm, s. 46.

44 Melek Çolak, "Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkolojisi ve "Ugor-Türk Savaşı", *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Aralık 2011, Muğla, s. 528.

45 Zeynep Korkmaz, "Türk Macar İlişkilerinde Türklük Bilimi (Türkoloji) 'nin Yeri", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 722, Şubat 2012, s. 154.

46 Nyiri, agm, s. 203,

47 Tarık Demirkan, *Macar Turancıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 9.

48 Naciye Güngörmüş, "Türk- Macar İlişkileri Araştırmalarında Ármin Vámbéry'nin Yeri", *Ölümünün 100. Yılında Ármin Vámbéry'yi anma Toplantısı 6- 7 Eylül 2013*, Ankara 2017, s. 68.

49 İsmail Doğan, "Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 2, Ankara 2007, s. 5.

ve iki grup arasındaki bu tartışma *Ugor-Türk Savaşı* olarak adlandırılmıştır.⁵⁰ Bu tartışmayı dil savaşına çevirense 1869'da Ármin Vámbéry'in yayımlamış olduğu bir makaledir.⁵¹ 19. yüzyılın ikinci yarısında alevlenen ve Türkoloji düşüncesinin öncülüğünü yapan Ármin Vámbéry'nin "*Fin-Ogur'a karşı Türk*" tartışması kamuoyunun da ilgisini çekmiştir.⁵² Halkın büyük çoğunluğu Türk kökenli olduklarının ya da Doğu'dan geldikleri inancına daha sıcak bakmıştır.⁵³ Hem bilimsel çevreleri hem de halkı etki altına alan bu tartışmalar zamanla çok şiddetli hale gelerek "*Fin-Ugor Dil Savaşı*" olarak adlandırılmıştır.⁵⁴

József Budenz, Ármin Vámbéry'in bu tezine şiddetle karşı çıkmıştır. Alman asıllı Macar dilbilimci Budenz'e göre: *Macar dili bir Fin-Ugor dilidir. Bünyesindeki az sayıdaki Türkçe kökenli sözcük ise alıntı sözcüklere diye nitelendirilebilir*, demiştir.⁵⁵ Budenz, Macar dili ile Fin-Ugor dilleri arasında ses uyumu kurallarının benzerliği konusunu vurgulayarak, dikkatleri bu yönde toplamayı amaçlamış, "*Ugor-Türk Savaşı*" şeklinde devam eden ve güçlenmekte olan Fin-Ugor tartışmalarını bütün Macar ulusu dikkatle izlemiş, Ármin Vámbéry tarafından açıklanan ve ispatlanmış varsayılan Türk-Macar akrabalığı tezine yakınlık duymuş, uzun yıllar boyunca devam eden tartışmanın seyrini Macar kamuoyu ve bilimsel çevreler ilgi ile izlemişlerdir.⁵⁶

Macarcayla Türkçenin akraba oldukları görüşünü savunanların başında Pál Nágy bulunmaktadır.⁵⁷ PálNágy'ın yanı sıra aynı görüşü savunan diğer bir dil bilimci Györg Prag'dır. Sámuel Gyarmathi ise Macarcadaki Türkçe kökenli sözcüklerin varlığını kabul etmiş fakat iki dilin akraba olduğu tezine ise karşı çıkmıştır. Fin- Macar dil akrabalığı tezinin önde gelen savunucularından olan Pál Hunfalvy, Fin- Ugor sahasında çalışmışsa da eserlerinde Türk kavimlerinden ve etkilerinden bahsetmiştir. 1865 yılından itibaren Budapeşte Üniversitesi Doğu Dilleri Profesörü olan Ármin Vámbéry, Macar dilini ve Macarların kökenini araştırırken, Türk-Macar akrabalığı tezini savunmuş; *Bizans, Arap, İran kaynakları Macarları "Türk" diye adlandırdığından, etnik kökeninde Türklere has bir takım özellikler gözlemlendiğinden ve dil mukayesesi de bunu doğruladığından Macar halkı Türk'tür. Dili de Türk kökenlidir* fikrini öne sürmüştür.⁵⁸

50 Çolak, "Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde...", s. 529; Nyiri, agm, s. 203. Detaylı bilgi için bkz: János Pusztay, *Az Ugor – Török Háború Után*, Magvető Kiadó, Budapest 1977.

51 Demirkan, *age*, s. 9.

52 *Az Ugor – Török Háború*, MTA, <http://vambery.mtak.hu/hu/09.htm>. (18.03.2020).

53 Namal, *age*, s. 124.

54 "...Türkçe- Macarca dil akrabalığının temel çıkış noktası Runik alfabe idi. Sekel topraklarında Türk kökenli runik alfabe uzun süre kullanılmıştı. Rekonstrüksiyonu gerçekleştirilememiş olmakla birlikte bu durum bir tartışma ortamı yaratmıştır. I. Dünya Savaşı ve Trianon Antlaşması'nın neden olduğu travma, Macaristan'daki Fin-Ugor dil teorisi karşıtı görüşlere yaygınlık kazandırdı..." Daha geniş bilgi için Bkz: Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz, "Altayik Kökenden Fin Ugorluğa", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Kış 2014, s. 254- 265.

55 "Budenz'in cevapları, dilbilimciler için o kadar belliydi ki Macar dili Türk dili ailesine dâhil edilmesi bilim camiasında bir daha asla ortaya çıkmadı. Yine de -Gyula Németh'in 1930'da belirttiği gibi- Vámbéry'nin "Macarca ve Türk dillerinin karşılaştırılmasında büyük bir üne sahip olduğunu kimse inkâr edemez. Etnik grubun dilden ayrılması konusundaki düşüncelerinin zaman içinde istikrarlı olduğu da kanıtlanmıştır. Vámbéry Budenz'in ölümünün ardından Macarların Ugor kökenli olduklarını fakat "zamanla Türkleşip dünya tarihine Türk halkı olarak girdiğini" belirtmiştir. Bkz: *Az Ugor – Török Háború*, MTA, <http://vambery.mtak.hu/hu/09.htm>. (19.03.2020)

56 Çolak, "Türk- Macar İlişkileri Çerçevesinde...", s. 529, 530.

57 Bu dilci Macarcanın Türkçe ve öteki doğu dilleri ile olan ilişkisi açısından bir deneme diye adlandırdığı Almanca "Versucheinesmagyarischen Sprachlehre mit einiges Hinsichtaufdie Türkischeundandere Mongenländische Sprachen" (1797) adlı çalışmasında bu görüşü savunmuştur.

58 Budapesti Hírlap gazetesinin 5 Kasım 1884 tarihindeki Dr. LaszloRethy tarafından kaleme alınan köşe yazısında Vámbéry ve Ugorcular hakkında "...Armin Vambéry'nin büyük eserinin çıkması dilbilim edebiyatında büyük bir olaydı. Vambéry'nin teorisi (Macar dili ve halkı Ugorlar ailesine değil Türklere ait) sadece tatlı bir illüzyondur, çünkü Türk halklarını çok sever ve Avrupa bilim hayatında ondan başka kimse tanımaz onları. Vambéry'nin kuvveti kitaplarının sürükleyici olmasında saklıdır. Vambéry de Macarcayı Türkçeden etki aldığı

Türk-Ugor Savaşı adıyla devam eden bu büyük tartışmalar, Fin-Ugor dilbiliminin⁵⁹ de ilk ciddi denemesi olmuştur. Macar ulusu bu tartışmaları dikkatle izlemiştir. József Budenz ve Ármin Vámbéry'in Macar dilinin kökenleri konusundaki bu tartışmalar, XIX. yüzyıla beraber yerini daha ılımlı ve gerçekçi görüşmelere bırakmıştır. Macaristan'da Vambéry'yi çok kişi "amatör dilci" olarak sayıyordu.⁶⁰ Kendisi Macarcanın Türk diller ailesine ait olduğuna inanıyordu. Hunfalvy ve Budenz'e karşı bu görüşünü savunmaya çalışıyordu. Her iki tarafın da hem doğru hem kanıtlanamamış karşılaştırmaları vardı. Vambéry'ye göre bir halkın oluşumu sadece dil açısından değil etnik açıdan da önemlidir. Macar Bilimleri Akademisi'nin maddi yardım sağladığı Vámbéry, 1857'de İstanbul'a⁶¹ ve Orta Asya'ya yaptığı geziler Türkoloji çalışmalarını daha da güçlendirmiştir.

Macarları milattan önceki dönemlerden beri Türk kültürünün bir parçası olarak gören, *A Honfoglaló Magyarok Kialakulása* (Yurt Tutan Macarların Doğuşu) adlı eserinde Macarların "Yurt tutuştan" önceki dönemlerde Türk göçebe imparatorluğunun bir üyesi olduğunu açıklayan Gyula Németh, Macarların aslında Türk olduklarını ve Fin-Ugor kökenli Macarcayı bir dil değişimi sonucunda aldıklarını ileri süren tanınmış Macar tarihi uzmanı Kont István Zichy, genel dil bilimi Fin-Ugor ve Macar dilciliği yanında Altayistik ve Türkoloji'yi de önemle ele alıp geliştiren ve başından beri Macar dilinin Türk dilleriyle akraba olduğu görüşünün yanında yer alan Macar dilbilimci Zoltán Gombocz gibi bilim adamlarının çalışmaları, bu alanı daha da zenginleştirmiştir.⁶²

Ármin Vámbéry'in önderliğindeki Türkoloji çalışmaları bu dönemde çağ atlamış ve önemli eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır⁶³. Hizmetleri için 1888 yılında ikinci rütbeden Mecidi Nişanı almıştır.⁶⁴ Vámbéry'nin 1913'te ölümünden sonra yerine Türk-Macar akrabalığını savunan halefi József Thúry⁶⁵ geçmiştir. Vámbéry gibi tanınmış bir Türkolog olan József Thúry, Vámbéry'in açtığı yoldan ilerlemiş ve değerli eserler ortaya çıkarmıştır. Thúry, çeşitli Türkçe kaynakları, bir Çağatay Sözlüğü (1903), Orta-Asya Eski Türk Edebiyatına ait incelemeler ve dil lehçeleri derlemesi ile Macarların en eski tarihi hakkında çalışmaları yayımlanmıştır.⁶⁶ Macar Bilimler Akademisi 1903 yılında onu haberleşme üyeliğine seçmiş ve Thúry ayrıca, Osmanlı tarih kitaplarında geçen Macarlarla ilgili bölümler üzerine çalışmıştır. Thúry gençlik yıllarında "*Macarca-Türkçe Karşılaştırmalı Sözlük*" yazmayı düşünmüş ve büyük çabalardan sonra kaleme aldığı bu sözlüğü basılmak üzere 1889 yılında Macar Bilimler Akademisi'ne vermiştir.⁶⁷

İçin Türk diller ailesine ait olarak kabul ediyor. Bu deyiş sağlamdır. Ve Vambery konuştuklarını renklendirmeyi çok iyi bilir...." Yazının tamamı için bkz: Laszlo Rethy, "Vámbéry és A Finnisták", Budapesti Hírlap, Yıl 4, Sayı 305, Budapeşte 5 Kasım 1884.

59 Miklos Zsirai, "Finnugor Rokonsagunk", *Népünk És Nyelvünk*, 10, Szeged 1938, S. 32-60.

60 Klára Sándor, "Vámbéry Ármin És A Török Magyar Nyelvcseré", *Iskolakultúra*, 2014/2, S. 77.

61 İstanbul'daki çalışmaları için bkz: Nándor Erik Kovács, "Hungarian Turkophiles in 19th Century Istanbul and Their Bequests in the Library of the Hungarian Academy of Sciences", *Osmanlı İstanbul'u IV*, IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 20- 22 Mayıs 2016, s. 453- 472.

62 Çolak, "Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde...", s. 529, 530.

63 István Vásáry, "A Tudós Vámbéry Ármin". *Magyar Tudomány*, 2013/8, s. 909-916.

64 BOA, İ. DH, Dos, No. 114.

65 Üniversite yıllarında Türk, Fin- Ugor dilleri ile ilgilenmiş, Arapça ve Farsça üzerinde durmuş, büyük bilim adamı Armin Vambéry'nin öğrencisi olmuştur. Thúry, o zamanın en büyük tartışması olarak geçen "*Ugor-Türk Savaşı*" konusunda J. Budenz'in özel bir yaklaşım ile Macarların Fin-Ugor kökenli olduğu tezini savunduğunu düşünmüştür. Thúry, Budenz'in bu tezinin yanlış olduğunu düşünerek Vámbéry'nin Macar dilinin Türk kökenli olduğu tezinin nesnel bir bakış açısı altında işlendiğini düşünerek ona destek vermiştir.

66 Nyiri, agm, s. 204.

67 Gyula Németh, *J. Thury*, Çev. Ziya Tugal, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1950, s. 25-30.

József Thúry'in ani ölümünden sonra Budapeşte Üniversitesi Türkoloji profesörlüğüne Ignacz Kúnos (1861-1941) ve Gyula Németh (1890- 1976) getirilmiştir.⁶⁸ 1889 yılında Sultan Abdülhamit'ten Mecidiye nişanının üçüncü rütbesini ve gümüş imtiyaz madalyasını alan, 1925'te de Türkiye'ye yaptığı hizmet için *Encümen-i Tetkik* tarafından fahri üyelik unvanı verilen Kúnos, Anadolu'ya gelerek halk hikâyelerini, masal, fıkra, türkü, Karagöz oyunlarını, kısacası halk edebiyatının pek çok ürününü derlemiştir. Gezileri sırasında Macarlar ile Türkler arasındaki kültürel köprüleri keşfeden Kúnos, 1910'da Türkiye ve Balkan ülkelerinde yaşayan halkın edebiyatından başka maddi kültürüne de geniş ölçüde yer vermiştir. Kúnos'un çabaları sayesinde Doğu Ticaret Akademisi'nin binasında *Şarkiyat Müzesi* açılmıştır. Bu müze, Macar Türkperestliğine güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁶⁹

Kúnos'un ardından Gyula Németh'in ortaya koyduğu çalışmalar Türkolojiye büyük bir değer katmıştır. Németh⁷⁰, Macarcada kullanılan Türkçe kelimeler üzerinde durmuş ve Türk yazıtlarıyla uğraşmıştır, yarım yüzyılı aşan araştırma, öğretim ve örgütlenme çalışmaları ile Macar Türkoloji ekolünün yaratıcısı olmuştur.⁷¹Anadolu'ya yaptığı gezilerin etkisiyle Türk-Macar ilişkileri ve Türkoloji alanında çalışmalarını derinleştirmeye karar veren Németh⁷², bilimsel çalışma alanı olarak da Türk filolojisinin araştırılmasını başlıca hedef olarak belirlemiş ve Türkiye'ye yaptığı geziler sırasındaki notlarını ve deneyimlerini *Budapesti Hirlap*⁷³ gazetesinde çıkan "*Kisázsíában*" (*Anadolu'da*) adlı ilk yazısında bahsetmiştir. Macaristan'daki Türkoloji çalışmaları, Osmanlı İktisat Tarihi hatıralarının, diplomatik ve paleografi alanlarının seçkin uzmanı olan Lajos Fekete döneminde de sürmüştür.⁷⁴ Lajos Fekete'nin Macar İlimler Akademisi el yazmaları bölümündeki "Az Oszmánli- Török Nyelv Hódoltságkori Magyar Jövevényyszavai" (Osmanlıca'nın Türk Hâkimiyet Dönemindeki Macarca Alıntıları) adlı belgede Türkçe'ye Macarca'dan geçen kelimelerin tespitini yapmıştır. Fekete'nin notlarına göre aşağı yukarı yüz kelime geçmiştir. Bunları genel olarak, halk isimleri, özel isimler, askerî terimler, ekonomik terimler olarak örneklendirmiştir.⁷⁵ Türkoloji alanında önemli çalışmalar yapmıştır.

Bir başka önemli isim de Lajos Ligeti'dir. Ligeti, Macaristan'da Türkoloji'nin daha geniş kapsamlı şekilde Altayist ekolünü kuran değerli bir Türkologdur. Ligeti'nin eserleri, 1939'dan itibaren Budapeşte'deki iç Asya Kürsüsü'nün çalışmalarına kaynaklık etmiştir.⁷⁶

László Rásonyi tanınmış bir Türkolog olarak Atatürk döneminde Türkiye'ye davet edilmiş ve 1935 yılında Ankara'da kurulan Hungaroloji Kürsüsü'nün profesörlüğüne atanmıştır. Rásonyi, 15 yıldan fazla bir süre Ankara'da çalışmış, Macar edebiyatı, Macar tarihi ve Türk-Macar ilişkilerinin araştırılması noktasında birçok uzman ve öğrenci yetiştirmiştir. 1942

68 Eren, *age*, s. 82, 83.

69 Çolak, "19. Yüzyıl Sonu...", s. 5.

70 Nuri Yüce, "Gyula Németh Hayatı ve Eserleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul 1981, s. 299

71 Nyiri, *agm*, s. 204.

72 "Şüphesiz ki Türk Macar dostluğunun oluşmasında kültürel ilişkiler ve eski bağların büyük rolü vardır. Bunu Türkler 'kardeş' kelimesiyle ifade eder..." Gyula Németh: *Törökök és Magyarok (Régi Törökök)*, Cilt I, MTA, Budapeşte 1990, s. 176 – 178.

73 "Kisázsíában", *Budapesti Hirlap*, 28, nr. 189, 7 Ağustos 1908; Tatárföldön", *Budapesti Hirlap*, 289, nr. 187, 8 Ağustos 1909.

74 Türk tarihi ve paleografyası dalında uzman olan Macar tarihçi ve arşivci Lajos Fekete, 12 Haziran 1891 tarihinde Macaristan'ın başkenti olan Budapeşte'nin kuzeybatısında yer alan Komárom Megye iline bağlı Tardosbánya kasabasında doğmuştur. Lajos Fekete çocukluk yıllarının ardından yüksek öğrenimini Budapeşte Pázmány Peter Üniversitesi Tarih ve Latin Filolojisi bölümlerinde sürdürmüştür.

75 Lajos Fekete, "Az Oszmánli- Török Nyelv Hódoltságkori Magyar Jövevényyszavai", *MTA. MS. 5174/145.*

76 Nyiri, *agm*, s. 205.

yılına kadar başta en eski Macar tarihi olmak üzere Macar Dili ve Edebiyatı derslerini veren Rásonyi'nin öğrencileri arasında M. Tayyip Gökbilgin de bulunmaktadır.⁷⁷

Macaristan Türkoloji Kürsüsü, öncü Türkologları ile bu alana birçok hizmet etmiştir. Ortaya konan çalışmalar, Türklük biliminin aydınlanmamış kısımlarına ışık tutmuş, ardından gelecek çalışmalara rehberlik etmiştir. Ayrıca başlangıçta Vámbéry'ye, hatta daha öncesine götürülebilecek Türkoloji geleneği, oryantalist bir bakış açısıyla şekillenmemiş, bağımsız bir Türkoloji ekolü oluşturacak şekilde, güçlü bir şekilde günümüze kadar gelişimini sürdürmüştür.⁷⁸

Avrupa'nın ortasında yerleştikleri halde, Avrupalı olmayan ya da kendilerini Avrupalı hissetmeyen Macarlar, en eski Macar tarihini araştırmaya yönelmişlerdir.⁷⁹ Avrupa'da kendilerini ve nereden geldiklerini sorgulayan ve kendilerine yeni bir kimlik arayan Macarlar XIX. yüzyılın ikinci yarısında Türkoloji çalışmalarında büyük gelişmeler kaydetmişlerdir. Türk dilinin ilk etimoloji sözlüğünün yazarı olan Vambery'nin Budapeşte Üniversitesi'nin ilk Türkoloji profesörü olması ve Türkoloji tarihindeki önemli çalışmaları kendisinden sonra da Macar Türkolojisinin devam etmesine sebep olmuştur. Türkoloji tarihinde müstesna bir yere sahip olan Macar Türkoloji ekolü Türk dilinin çok önemli meselelerini ortaya koyan, Türkolojinin en önemli isimlerini yetiştiren bir ekol olarak karşımıza çıkmıştır.⁸⁰

SONUÇ

Macarların kendi köklerine doğru bir keşfe çıkmalarını başlatan süreç, artık kültürel köklerini merkezî Asya'da yani Türk topluluklarının yanı başında arama düşüncesine yöneltmiştir. XIX. yüzyılın ilk dönemlerinde Macarlar, Germen ve Slav halklarının arasında sıkışıp kalmış ve kendi tarihlerini, dillerini ve benliklerini araştırma ihtiyacı duymuşlardır.

Macar ana tarihi araştırmalarının ilk ciddi ve dilticilik esasına dayanan usulü Vámbéry'nin çalışmaya başladığı zamanlarda ortaya konulmuştur. O zamandan beri hep Macar dilinin kökünün nerede olduğu hangi dillerle yakınlığı bulunduğu incelenmiştir. Kendi kökenlerini bulma ihtiyacından kaynaklanan bu gelişmeler, Macaristan'da Turancılık ve Türkoloji'nin doğmasına sebep olmuştur. Türkoloji çalışmaları Macarlar için hayati derecede önem arz eden bir uğraş haline gelmiş ve Macaristan'da ilk kez bir Türkoloji kürsüsünün kurulması da bu çalışmaların artık sistematik ve daha düzenli hale gelmesini sağlamıştır.

Başta Ármin Vámbéry olmak üzere bu sahada araştırma yapan Macar Türkologlar Türk diline, Türk tarihine ve Türk kültürüne dair çok sayıda çalışmaya imza attılar. Macar Bilimler Akademisi'nin (MTA) yaptığı sayısız sözlük, derleme ve çeviri faaliyetleri önemli katkılar sağlamıştır. Bu çalışmaların yaratmış olduğu etki sayesinde diğer ülkelerdeki Türkoloji çalışmaları da ivme kazandırmıştır. Macarların kendi köklerini arama yolunda vermiş oldukları çabaları her şeyden önce Türk diline ve tarihine önemli katkılar yapmıştır. Dikkatleri Türklere ve Türklüğe çeken Macar Türkologlar, bu yöndeki diğer ülke çalışmalarını da arttırmıştır. Araştırılan konular, hazırlanan çalışma ve sözlüklerle Türklük bilimini zenginleştirmişlerdir. Türkoloji çalışmalarının sistemli bir şekilde devam etmesi, Türklere ilgili birçok araştırmanın yapılmasını sağlamıştır.

77 Hazai, *age*, s. 28; Öğrencileri ile bilgi alışverişlerine ve çalışmalarına mektuplar aracılığı ile devam etmiştir. Mektuplaşmalardan örnekler için bkz: MTA, MS 2425/226 108/ 109; MTA, MS 2425/225 106/ 107.

78 András Róna-Tas, *Türkoloji'ye Giriş*, (Çev. İsa Sarı), Nobel Yayıncılık, Ankara 2013, s. 9.

79 Şerif Başta, "Türk-Macar Münasebetlerinde Hungarolojinin Yeri", *Makaleler* 3, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 384.

80 Selçuk Kırbaç, *Türkoloji Tarihi- Türkologlar ve Eserleri*, Orhun Yayınları, İstanbul 2012, s. 89.

KAYNAKÇA

A.ARŞİVLER

- Arcanum Digitális Tudománytár (ADT) / Arcanum Dijital Arşivi
Magyar Tudományos Akadémia (MTA) (Macar Bilimler Akademisi)
“A Honfoglalás”, Arcanum Digitális Tudománytár (ADT), (20.03.2020)
Az Élete, MTA, <http://vambery.mtak.hu/hu/01.htm> (20.03.2020).
Az Ugor – Török Háború, MTA, <http://vambery.mtak.hu/hu/09.htm>. (18.03.2020)
MTA. MS. 5174/145.
MTA, MS 2425/226 108/ 109
MTA, MS 2425/225 106/ 107.
BOA, İ. DH, Dos, no. 114.

B. GAZETELER

- Laszlo Rethy, “Vâmbéry és A Finnisták”, *BudapestiHírlap*, Yıl 4, Sayı 305, Budapeşte 5 Kasım 1884.
“Kisáziában”, *Budapesti Hírlap*, 28, nr. 189, 7 Ağustos 1908
Tatárföldön”, *Budapesti Hírlap*, 289, nr. 187, 8 Ağustos 1909.

B. KİTAPLAR

- András Róna-Tas, *Türkoloji'ye Giriş*, (Çev. isa Sarı), Nobel Yayıncılık, Ankara 2013, s. 9.
Balkan Türkoloji Tarihçesi ve Balkan Türkologları (2012), (E. Selçuk Kırbaç), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Demirkan, Tarık (2000), *Macar Turancıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
Eren, Hasan (1998), *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*, TDK Yayınları, Ankara.
Güngörmüş, Naciye (2010), *Macaristan'da Değişim ve Demokrasiye Geçiş (1989- 2009)*, Köksav Yayınları, Ankara.
Hazai, György (19663), *Tarih Boyunca Macar Türk Bağları*, Budapeşte.
İsen, Mustafa (2012), *Balkan Türkoloji Tarihçesi Ve Balkan Türkologları*, (Ed. Selçuk Kırbaç), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
Kırbaç, Selçuk (2012), *Türkoloji Tarihi- Türkologlar ve Eserleri*, Orhun Yayınları, İstanbul.
Mandler, David (2007), “Arminius Vambéry”, *Shofar: An Interdisciplinary Journal Of Jewish Studies*, Volume 25, Number 3, Spring, s. 1-12.
Namal, Yücel (2009), *Türk- Macar İlişkileri*, İskenderiye Yayınları, İstanbul.
Németh, Gyula (1982), *Attila ve Hunlar*, Çev. Şerif Baştav, AÜDTCF Yayınları, Ankara
Németh, Gyula (1990), *Törökök és Magyarok (Régi Törökök)*, Cilt I, MTA, Budapeşte.
Orkun, Hüseyin Namık (1977), *Türkçülüğün Tarihi*, Kömen Yayınları, Ankara.
Oba, Ali Engin (1995), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitabevi, Ankara.
Özdoğan, Günay Göksu (2015), *Turan'dan Bozkurta Tek Parti Döneminde Türkçülük 1931 - 1946*, İletişim Yayınları, İstanbul.
Pusztay, János(1977), *Az Ugor – Török Háború Után*, Magvető Kiadó, Budapest.
Rásonyi, László (1983), *Türk Devletinin Batıdaki Varisleri ve İlk Müslüman Türkler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
Rásony, László (1993), *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

- Róna-Tas, András (1995), *A Magyarság Korai Története (Tanulmányok)*, Magyar Östörténeti Könyvtár, Szeged.
- Saffet, Reşit (1930), *Türklük ve Türkçülük İzleri*, Türk Ocakları İlim ve Sanat Heyeti Neşriyatı, Ankara.
- Sunar Burcu- Serap Yolcu (2012); "Orta Avrupa'da Yalnız Bir Asyatik Devlet: Macaristan (1848-1943)", *Macar Kardeşler*, (Ed. Yeliz Okay), Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Tóth Ágnes (2009), *Magyar Lendkerekék az Új Törökország Gépezetében, Avagy Gazdasági és Kulturális Együttműködés Törökország és Magyarország Között az Atatürki AranykorIdőszakában*, Grotius E-Könyvtár, Budapest.

C. MAKALELER

- Ágoston Gábor (2002), "Siyaset ve Histografi: Macaristan'da Türk ve Balkan Çalışmalarının Gelişimi ve İstanbul'daki Macar Araştırma Enstitüsü", (Çev. Bülent Keneş), *Türkler*, Cilt. 15, Ankara, s.95-103.
- Başstav, Şerif (2005), "Türk-Macar Münasebetlerinde Hungarolojinin Yeri", *Makaleler* 3, Berikan Yayınevi, Ankara, s.384-385.
- Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay (2014), "Altayik Kökenden Fin Ugorluğa", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Kış, s. 254- 265.
- Çolak Melek (2011), «Türk-Macar İlişkileri Çerçevesinde Macar Türkoloji'si ve "Ugor-Türk Savaşı", *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Muğla, s. 528-543.
- Çolak, Melek (2001), Çolak, «19. Yüzyıl Sonu- 20. Yüzyıl Başlarında Türk- Macar Yakınlaşması», *Toplumsal Tarih*, Sayı 89, s. 4-25.
- Dobrovits, Mihály (1999), "Vámbéryval 2000-ben", *2000 Folyóirat*, 3, s. 49-55.
- Doğan, İsmail (2007), «Macar Ulusal Kimliğinin Oluşumunda Türk Etkisi», *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 2, Ankara, s. 3-18.
- Géza, Dávid (1994), "A Magyarországi Turkológia", *Magyar Szemle*, Új Folyam XXIX. 1-2. Szám.
- Güngörmüş, Naciye (2017), "Türk- Macar İlişkileri Araştırmalarında Ármín Vâmbéry'nin Yeri", Ölümünün 100. Yılında Ármín Vâmbéry'yi anma Toplantısı 6- 7 Eylül 2013, Ankara, s. 68-80.
- Hazai, György (1990), "Macaristan'da Türkoloji", *Türk Dili*, Sayı 461, Mayıs, s. 206-2012.
- Hazai, György (2011), "A Turkológia Hosszú 20. Évszázadának Mérége", *Keletkutatás, Ősz*, Budapest, s.110-121.
- Kakuk, Zsuzsa (1969), "Osmanlıcadan Macarcaya Geçmiş olan Kelimeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 16, s. 65-80.
- Karakurd, Muslihiddin (1970) , "Türklerin Dostları: ÁrmínVámbéry (19.III.1832-15. IX.1913)", *Türk Kültürü*, S. 88, Yıl: VIII, s. 275-282.
- Korkmaz, Zeynep (2012), "Türk Macar İlişkilerinde Türklük Bilimi (Türkoloji)'nin Yeri", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 722, s. 154-165.
- Kovács, Nándor Erik, "Hungarian Turkophiles in 19th Century Istanbul and Their Bequests in the Library of the Hungarian Academy of Sciences", *Osmanlı İstanbul'u IV, IV. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 20- 22 Mayıs 2016, s. 453- 472.
- Nagy, Kálmán, "A 895. Évi Magyar Honfoglalás", *sulinet.hu*. (21.03.2020).

- Namal, Yücel (2011), "Prof. Dr. M. Şerif Baştav'la Söyleşi", *Tarih Okulu*, Sayı IX, s. 225- 232.
- Nyiri, Mária (2002), "Macaristan'da Türkoloji Tarihi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 139, s. 201-210.
- Oral, Mustafa (2004), "Türkoloji Tarihinde 1926 Bakü Türkiyat Kongresi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, s.107-229.
- Öner, Mustafa (2015), "Türk Dünyası ve Türkoloji", *Aydın Türklük Dergisi*, Sayı 1, İstanbul, s. 87-93.
- Sándor, Klára (2014), "Vámbéry Ármin És A Török Magyar Nyelvcserere", *Iskolakultúra*, 2, s. 75-82.
- Sándor, Klára (2017), "Ármin Vámbéry ve Türkçeden Macarcaya Dil Değiştirme", *Ölümünün 100. Yılında Ármin Vámbéry Anma Toplantısı Bildirileri Ankara 6- 7 Eylül*, Türk Dil Kurumu, Ankara, s. 110-113.
- Tasnádi, Edit (1996), "Budapeşte Üniversitesi'nde Türkoloji 125 Yıllık" *Türk Kültürü*, Yıl. XXXIV, Sayı 400, Ankara, s. 54-55.
- Türker, Pınar (2017), Macaristan'da Türkoloji Çalışmalarına Genel Bir Bakış: Türkoloji'nin Gelişimi ve Macar Türkologlar", *Türk Tarihi Dair Yazılar*, Ed. Alparslan Demir, Gece Kitaplığı, Ankara, s. 745- 763.
- Vásáry, István (2013), "A Tudós Vámbéry Ármin", *Magyar Tudomány*, 8, s. 909-916.
- Vásáry, István (2013), "Osmanlı Öncesi Macar- Türk İlişkilerine Dair ", *Ölümünün 100. Yılında Ármin Vámbéry Anma Toplantısı Bildirileri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 145-152.
- Yüce, Nuri (1981), "Gyula Németh Hayatı ve Eserleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, s. 229-264.
- Zimonyi, István (2002), "Macaristan'daki Türkoloji Çalışmaları", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 8, Sayı 43, s.46-48.
- Zsirai, Miklos (1938), "Finnugor Rokonsagunk", *Népünk És Nyelvünk*, 10, Szeged 1938, s. 32-60.